

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ПРОФЕСІЙНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ

УДК 004:378.[502+316.6]

Федорець В.М. – кандидат медичних наук, доцент, студент спеціальності 101 “Екологія” ступеня вищої освіти “Магістр” КЗВО “Вінницька академія безперервної освіти”.

Клочко О.В. – докторка педагогічних наук, професорка, студентка спеціальності 101 “Екологія” ступеня вищої освіти “Магістр” КЗВО “Вінницька академія безперервної освіти”.

Науковий керівник: **Мудрак О.В.** – доктор сільськогосподарських наук, професор, зав. кафедри екології, природничих та математичних наук КЗВО “Вінницька академія безперервної освіти”.

АРХІТЕКТУРА ЯК ЕКОЛОГО-АНТРОПОЛОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН: ЕКОФІЛЬНИЙ І ОСВІТНІЙ АСПЕКТИ

В статті на основі використання еколого-антропологічного, культурологічного, екзистенційного підходів репрезентуються шляхи застосування уявлень, знань, образів, форм, естетичних концептів і зразків та космогонічних й етичних ідей, які наявні в архітектурній традиції та культурній антропології, що характерні для розвитку екофільних тенденцій свідомості. Вказані екофільні тенденції свідомості представляються як антропopsихологічні, екзистенційно-ціннісні й культурологічні передумови формування екологічної свідомості та екологічної етики. Застосовуються архітектурно-естетичні системи стилю бароко, української народної архітектури та архітекторів А. Гауді і Ф. Райха.

Ключові слова: екологізація, екофільна свідомість, сталий розвиток, екологічна антропологія, екологічна культура, екологічна етика.

Based on the use of ecological and anthropological, culturological, existential approaches, the article presents ways of applying ideas, knowledge, images, forms, aesthetic concepts and patterns and cosmogonic and ethical ideas available in the architectural tradition and cultural anthropology for the development of ecophilic tendencies. These ecophilic tendencies of consciousness are presented as antropopsychological, existential and values, and cultural preconditions for the formation of ecological consciousness and ecological ethics. Architectural and aesthetic systems of the Baroque style, Ukrainian folk architecture and architects A. Gaudi, F. Reich are used.

Key words: ecologization, ecophilic consciousness, sustainable development, ecological anthropology, ecological culture, ecological ethics.

Постановка проблеми. Людина як істота творча *Homo Creator* адаптується до світу та життя, перш за все, через особливу свою «нову природу» через культуру, яка є також способом взаємодії *Homo Sapiens* і природи. Однією з центральних, визначальних і системорганізуючих сфер в культурі та житті, включаючи повсякденність, є архітектурна традиція. В запропонованому дослідженні вказана традиція інтерпретується розширено і включає в себе архітектуру як високе мистецтво, науку і надскладну практику, так і сприйняття та переосмислення архітектури домінуючою культурою і особистістю як особливої просторової «космогонічно-етично-ціннісно-смилової

системи», що є наявною в повсякденності людини в її життєвому світі (Lebensvelt, за Е. Гуссерлем). В цьому контексті з позицій антропології і культурології актуальним є еколого-ціннісне осмислення архітектури не тільки і не стільки як науки чи професійної сфери, а перш за все, як атрибутивного феномену людини (антропологічний феномен), який закладений в їх природу.

Архітектура в антропокультурному розумінні на рівні повсякденності представляє собою суто прагматичне вирішення проблеми житла. В свою чергу, створенням житла, розкривається як архетипічно (по суті вроджена видова здатність) [14] визначена діяльність, сутність, якої людині апіорі задана її природою. Відповідно побутова житла, що є проявом «архітектурного виміру» природи людини і специфіка людських культур розглядаються як одні з передумов розвитку естетичної свідомості і етики, що реалізується шляхом осмислення складності, багатомірності, ієрархічності, просторовості, системності оточуючого світу (Космосу), який є земним.

Актуальним в аспекті екологізації освіти [27] та соціокультурної сфери загалом є те, що архітектура й естетика, яка з нею зв'язана (точніше невіддільна), розкривають шляхи до формування в людини антропокосмічної свідомості. В такій високій й одночасно автентичній (в розумінні відповідній сутності людини як виду та людини як індивіду) свідомості, в якій в достатній повноті та відповідно до культурної специфіки відображений Космос (дав.-грец. Κόσμος – в розумінні як гармонійний і естетичний світ), а по суті – земний світ, як гармонійний, величний, впорядкований. Простим проявом такої антропокосмічної свідомості є захоплення безмежністю та красою зоряного неба, що відкриває можливість зрозуміти людині як свою мізерність, так і осягнути себе як неповторне буття, а також побачити власну гармонію з Космосом і відкрити безмежний Космос у собі, тобто світ у собі.

Специфікою вказаної антропокосмічної свідомості [3; 9; 24] є її цілісність, близькість чи навіть «перехід» до теократично орієнтованого чи магічного сприйняття реальності. З позицій екологізації [27], як шляху реалізації цілей сталого розвитку, нами визначається як актуальний цілеспрямований розвиток екологічної свідомості з врахуванням феномену антропокосмічної свідомості, яка цікава і значима, перш за все, своєю цілісністю, системністю, гармонійністю, естетизмом, і по суті первинно визначеним й існуючим контекстуально етичним виміром в системі взаємодії «Людина-Світ». Людину захоплює грандіозність, гармонійність і велич світу, що створює передумови до гармонійної поведінки та її делікатного, доброго, ціннісного і морального ставлення до середовища та до Землі.

Одним з культурологічно визначених шляхів методологічного осмислення феноменології антропокосмічної свідомості та актуалізації можливостей цілеспрямованого її розкриття і розвитку є екологічно-ціннісна рефлексія

архітектури, представленої не тільки як вузькопрофесійний феномен, а, перш за все, як антропологічне [1; 2; 10; 14] культурне, психологічне, естетичне, екологічне явище. Відповідно, ми визначаємо як актуальну освітню, педагогічну і екологічну проблему необхідності цілеспрямованого застосування гносеологічно-ціннісного, естетико-етичного, естетично-екзистенціального та інтерпретативного потенціалів архітектурної традиції і архітектурних об'єктів (споруд) для екологізації освітнього процесу і компетентностей, включаючи здоров'язбережувальну.

Мета статті - представити методологічні шляхи екологізації освіти (освітнього процесу, здоров'язбережувальної компетентності, освітньої ідеології) на основі цілеспрямованого розкриття (прояву) і розвитку антропокосмічної свідомості, що реалізується через актуалізацію гносеологічно-ціннісного, естетико-етичного, естетично-екзистенціального та інтерпретованого потенціалів архітектурної традиції та мистецтва.

Матеріали й методи досліджень. В запропонованому теоретичному дослідженні були застосовані: еколого-антропологічний аналіз, культурологічний, антропологічний [20], педагогічний (екзистенційна педагогіка, педагогіка-пайдея) [4] аксіологічний, екзистенційний, системний, психологічний (екзистенційна психологія), історичний, геопсихологічний (А. Міндел) підходи. Значимим було застосування архетипічної психології для осмислення архітектурних феноменів [1] та архетипічної педагогіки [12; 23].

Використовувалися концепти: сталого розвитку [19]; Космосу (дав.-грец. Κόσμος) як гармонійно організованого світу; дотримання у всьому міри (дав.-грец. σύμμετρον, μέτρον) [4]; гармонії (дав.-грец. Ἀρμονία) [4]; рефлексії (лат. *reflexio*).

Результати досліджень. Як одну із системних, значимих і наскрізних антропологічних проблем розвитку екологічної свідомості ми визначаємо необхідність гармонізації стосунків в системі Людина-Земля [11]. Гармонія можлива при наявності з боку людини поваги, міри впливу на Землю, збалансованої екологічної поведінки. З іншого боку, традиційно сучасна культура, а точніше її «технічна» кінцева стадія – цивілізація (за О. Шпенглером) в дусі технократизму та домінуючого редуційного матеріалістичного світогляду, розуміє Землю і її багатства, красу суто прагматично як ресурс. Попередня індустріальна епоха розглядала Землю як «вічний ресурс», який «дивним» чи «чарівним» чином має постійно відновлюватися. Зрозуміло, що такі міфологізовані і редуційні уявлення лежали в основі того, що вказаним ресурсом можна вільно оперувати. Обмеженнями в такому випадку є реально тільки економічні, законодавчі, прагматичні. Тобто, можна сказати, що реально відсутніми є внутрішні мотиваційні чинники (відповідно теорії самодетермінації Діссі-Раєна) [16], а

також «інтернальні» (в розумінні ті що знаходяться у психічній реальності людини) етичний, психологічний, буттєвий, естетичний чинники стримування людини від використання природи *ad maximum* (по максимуму).

Тому існують сумніви, що при відсутності чи десемантизації і знеціненні природно детермінованих внутрішніх антропологічних, екзистенційних, етичних, естетичних чинників, які на особистісно-психологічному рівні можуть визначати делікатне й гармонійне ставлення до Землі, людство досягне гармонії з планетою та її збереже. Опора в збереженні середовища переважно на законодавство й контроль ми вважаємо є недостатньою. Для ефективного збереження природи має бути внутрішня мотивація [16] – «любов до Землі», «Турбота про Землю» (концепція А. Гора) [17] та ін.

Актуалізуючи екологоетичний, міфологоетичний потенціал давньогрецької і української культур, ми, осмислюємо природу людини, перш за все, як етичну і «екзистенційно-ціннісно-сміслову». Відповідно, розглядаємо людську природу в форматі: особливої єдності з Землею як з ландшафтом – «система Людина-Ландшафт» («вкоріненість в ґрунті» за Ф. Ратцелем) (ідея антропогеографії Ф. Ратцеля) [25], а також як антропокосмічну сутність і цілісність в «системі Людина-Земля-Космос». Відповідно, акцентуємо увагу на необхідності використання тих культурних феноменів, в яких максимально відображена реальність світу, його антропокосмізм [3; 9; 24], цілісність і які контекстуально є екоетичними, «екоінтенціональними». Одним з таких визначальних і системоорганізуючих антропокультурних феноменів є архітектура, перш за все, осмислена на рівні повсякденності і репрезентована як еколого-антропологічний та екзистенційно-ціннісний чинники розвитку екофільної свідомості.

З антропологічних, психологічних і культурних позицій будівництво і архітектура житла обумовлені творчою, просторовою і «космічною» природою людини. Архітектура є актуальної складовою культурних традицій. Загалом, існують досить дослідженні типові антропологічні феномени, які розкривають глибинну екзистенційну, духовну, людську, космічну сутність цього явища в архаїчних [6; 8] і традиційних суспільствах. Переважно в архаїчних культурах житло будується як модель світу. В архаїчних культурах в символізмі дому існують світова вісь, світове дерево (*arbor mundi*) [7], аналоги високого неба та землі, вогнище як сонце, та інші, характеризуючі земний Космос, «семіотично-знаково-архітектурні» феномени, «відтворені» людиною в космосі свого дому. Людина в домі наче заново конструює світ, при цьому відбувається і формування її самої. Зовнішній земний космос інтеріоризується (переноситься до середини) в її психічну реальність і відповідну «космічно-імітуючу» будову і, навіть, в сам процес створення. В традиційних суспільства вказаний процес перенесення «зовнішнього» земного космосу у «внутрішній» також є наявним.

Наприклад, в стилі бароко віртуозно, розкішно та вишукано моделюються як земні сфери, так і гіпотетична небесна твердь та простори.

Сучасна архітектура (зрозуміло, залежно від стилю і автора) відповідно також моделює, але меш цілісно, фрагментарно і не «антропокосмічно», земну чи іншу реальність. Архітектура ігноруючи антропокосмос по суті стає «космосом функції і машини», що зрозуміло визначається, перш за все, необхідністю, функціональністю і доцільністю. Тому «космічним» виміром стає прагматизм чи певна функції, але не цілісність. Як приклад – згадаємо функціоналізм [21] як один із напрямів архітектури 20-30 років ХХ сторіччя.

Вказана функціональна й прагматична спрямованість по суті «поглинає» космізм і антропокосмізм [3; 9; 24] архітектури. Який антропокосмос в «хрущовці» чи в сучасному типовому 30-поверховому житловому будинку?! Тільки економічний прагматизм – заселити більше людей, для яких, по суті, створена архітектурна передумова стати «людиною-функцією» (за Г. Марселем). В такому урбаністичному світі високий, гармонійний Космос непомітно «зник», замість нього залишилися ефективно функціонально організовані простори, в яких немає символізму й духу землі, сонця, світового дерева та інших вітальних і буттєвих антропокосмічних символів і контекстів. Досконало сформовані логістичні потоки людей, матеріалів, фінансів, які «перетікають» в цих просторах окрім «духу функції» і прагматизму містять досить незначний ціннісно-смысловий потенціал антропокосмічного. Відповідно антропокосмос, який космічно, просторово, екзистенційно «породжує» естетичне і етичне як одне ціле, в такому випадку «зникає». Ціннісно-смысловий та етичний виміри, які ним формувались, мінімізуються. Етика, мораль, естетика перестають бути космічними, величними, божественними, наскрізним, вони мінімізуються і стають поверхневими, функціональним та поведінковим стандартами, компетентностями, метою яких є соціальна і професійна адаптація. Відповідно мораль, цінності, етика, естетика в такому випадку цілеспрямовано привносяться ззовні й розглядаються не автентично, екзистенційно, аутопоезисно, антропокосмічно, а як система зовнішніх впливів, представлених в форматі менеджменту, реклами.

Розкриваючи практичне спрямування представленої ідеї про те, що антропокосмічна свідомість, яка визначає осмислення світу і Землі як особливої гармонійної, естетико-етичної величної цілісності є передумовою автетичного, природного шляху розвитку екофільних тенденцій свідомості, як складових екологічної етики, ми актуалізуємо проблему інтегративного застосування знань, цінностей, образів, етичних й естетичних концептів сформованих в архітектурній і антропологічній традиції в освітньому процесі з метою його екологізації включаючи розвиток здоров'язберезувальної компетентності педагога (зокрема, вчителя фізичної культури). Для цього застосовуємо

зображення архітектурних споруд та розповіді і коментарі, в яких розкривається їх антропокосмічна і екологічна сутності. По суті, – це формування екологічного світогляду, ціннісно-етичних установок й інтенцій гармонізації стосунків в системі Людина-Земля на основі розкриття особливого Космосу архітектури, в якому відзеркалений величний Космос Землі. В даній педагогічній системі використовуються екологічно-ціннісне і екологічно-естетичне осмислення стилю бароко [15] (рис. 1) (включаючи українське бароко) [5], української народної архітектури, творчості класиків-архітекторів Антоніо Гауді [18; 22; 26] (рис. 2), Френка Райта (рис. 3) [13; 18] та ін.

Рис. 1. Фонтан ді Треві (італ. Fontana di Trevi)
в стилі бароко (фото В. Федорця)

Висновки. Розвиток екофільних тенденцій свідомості як складових екологічної свідомості та екзистенційно-ціннісних і естетико-етичних передумов екологічної свідомості і екологічної етики проводиться на основі ідеї про те, що в процесі створення житла Земний Космос трансформується в «Космос дому» та переноситься в середину людини в її психічну реальність в

Рис. 2. Рослиноподібні колони в храмі “Sagrada Família” (“Свята Родина”) в Барселоні, архітектор Антоніо Гауді (фото О. Мудрака)

Рис. 3. Резиденція Кауфмана “Будинок над водоспадом” (Fallingwater) – будинок, спроектований у 1935 році відомим американським архітектором Френком Ллойдом Райтом (1867-1959) [29]

форматі семіотично-символічно-ціннісної і образної систем, яка має виразні екологічні ціннісно-сміслові контексти, образи і спрямування. Вказана ідея, в якій відображені реально існуючі антропокультурні феномени нами застосовується з метою екологізації, естетизації і метизації освітнього процесу

та здоров'язбережувальної компетентності. Для цього в умовах вищої школи, включаючи післядипломну освіту, в освітньому процесі розкривається антропокосмічна, гармонізуюча, естетико-етична, екзистенційно-просторова, еколого-етична і еколого-ціннісна сутність певних архітектурних стилів та об'єктів (споруд). Відповідно застосовується екологічно-ціннісно, еколого-етично і еколого-естетично орієнтований розгляд і репрезентація стилю бароко, української народної архітектури, творчості класиків-архітекторів Антоніо Гауді і Френка Райта та інших.

Використані джерела

1. Байкова Е.В., Светличная М.А. Архетипы художественного формообразования в контексте архитектуры – дом и храм. *Обсерватория культуры*, Т. 17, №. 1, 2020. С. 36-46.
2. Громов М.Н. Архитектура как образ мира. *Мир культуры*. Вып. II. Москва: Гос. акад. славянской культуры, 2000. С. 106-112.
3. Дорошин Б.А. Мифологический антропокосмизм как основание экологического сознания: *Сбор. конференций НИЦ Социосфера*, 2016. С. 10-15.
4. Йегер В. *Пайдейя. Воспитание античного грека*. Т. 2. / пер. с нем. М. Н. Ботвинника. Москва: Греко-латин. кабинет Ю.А. Шичалина, 1997. 336 с.
5. Коваленко Е.А. Особливості українського бароко в архітектурі. *Культурне розмаїття: матеріальна та нематеріальна культура різних країн світу*. 2020. 51 с.
6. Леви-Брюль Л. Сверхъестественное в первобытном мышлении [Электронный ресурс]. [Дата звернення 25.11.2021]. URL-адреса: <http://www.klex.ru/8ee>.
7. Міщенко А. Уявлення українців про Світове дерево у порівняльному контексті. *Етнічна історія народів Європи*, 2010, 31: 47–54-47–54.
8. Мосс М.О некоторых первобытных формах классификации. К исследованию коллективных представлений. *Общества. Обмен. Личность. Труды по социальной антропологии*. Москва: КДУ, 2011. 416 с.
9. Сизова Н.Н. Антропокосмизм как основополагающий принцип ноосферной модели образования. *Наука, образование, общество*, 2015. №1. С. 202.
10. Стеклова И.А. Архитектура как модель понимания и объяснения мира. *Современные проблемы науки и образования*, №3. 2014, С. 744–748.
11. Федорець В.М, Клочко О.В., Браніцька Т.Р. Використання концепту “Теллус-антропної конвергенції” для удосконалення здоров'язбережувальної компетентності вчителя фізичної культури: методологічно-ціннісний аспект. “VinSmartEco”. *За наук. ред. Мудрака О.В. Збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної конференції (16-18 травня 2021 р., м. Вінниця, Україна*. Вінниця: КЗВО “Вінницька академія безперервної освіти”. 2021. С. 78-83.
12. Федорець В.М. Теоретичні передумови використання архетипічної психології для вдосконалення здоров'язбережувальної компетентності вчителя фізичної культури. *Теоретичні передумови використання архетипної психології. Вісник післядипломної освіти*. 12 (25). 2014. С. 128-152.

13. Шевчук Н.П. Проектна діяльність Френка Ллойда Райта як стратегія архітектурного дизайну ХХ–початку ХХІ ст. *Інноватика в освіті, науці та бізнесі: виклики та можливості*. Київський національний університет технологій та дизайну, 2020.
14. Юнг К.Г., Нойманн Э. *Психоанализ и искусство* / пер. с англ. Москва: REFL-book, 1996. 304 с.
15. Cohen G. B., Szabo F. A. J. (ed.). Embodiments of power: building baroque cities in Europe. *Berghahn Books*, Т. 10, 2008.
16. Deci E.L., Ryan R.M. Self-determination theory: A macrotheory of human motivation, development and health. *Canadian Psychology*, V. 49. 2008. P. 182–185.
17. Gore A.I. *Earth in the Balance: Ecology and the Human Spirit*, New foreword, Rodale, Inc., paperback, 2006. 408 p.
18. Hayes N.D. *Frank Lloyd Wright's Forgotten House: Howan Omission Transformed the Architect's Legacy*. University of Wisconsin Pres, 2021.
19. Human Development Report 2020: The next frontier, Human development and the Anthropocene. [Online]. [Cited 25.11.2021]. Available online: <http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr2020.pdf>.
20. Kottak C.P. The new ecological anthropology. *American Anthropologist*, 101(1), 1999. P. 23-35. DOI: <https://doi.org/10.1525/aa.1999.101.1.23>.
21. Lang J., Moleski W. *Functionalism Revisited: Architectural Theory and Practice and the Behavioral Sciences*. London: Routledge, 2010.
22. Liu P.-H., Chen C.-W. Anexploratory study of the geometrical elements in Gaudi's Architecture. *International Journal of Arts & Sciences*, 8(3), 2015. P. 51.
23. Mayes C., Persing S., Schumacher C. (eds.) (2021). *New Visions and New Voices: Extending the Principles of Archetypal Pedagogy to Include a Variety of Venues, Issues, and Projects*. Rowman & Littlefield Publishers.
24. Polischuk N.V. “Філософсько-освітня концепція антропокосмізму та духовні перспективи існування людської цивілізації в епоху інформаційно-високотехнологічного прогресу”. *Scientific and Theoretical Almanac Grani*, 17.12, 2014. P. 6-11.
25. Ratzel F. Anthropogeographie [Anthropogeography]. *Stuttgart, Germany: J. Engelhorn*, 1882.
26. Raventos-Pons E. Gaudi's architecture: A poetic form. *Mosaic: A Journal for the Interdisciplinary Study of Literature*, 2002. P. 199-212.
27. Yevtuch M.B, Fedorets V.M, Klochko O.V., Kravets N.P., Branitska T.R. Ecological and axiological reflection of the concept of sustainable development as a basis for the health-preserving competence of a physical education teacher. *Second international conference on history, theory and methodology of learning (ICHTML 2021)* / Kryvyi Rih, Ukraine (SHS Web Conf.). 104. 2021. DOI: <https://doi.org/10.1051/shsconf/202110402008>.
28. Sagrada Família: La Basílica. Galeria d'imatges. [Online]. [Cited 25.11.2021]. Available online: <https://sagradafamilia.org/galeria-fotografica>.
29. Fallingwater: Mission. [Online]. [Cited 25.11.2021]. Available online: <https://fallingwater.org/about/mission>